УДК 336.71

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ РЕГУЛЮВАННЯ ЛІКВІДНОСТІ БАНКІВ УКРАЇНИ

Чібісова Вікторія Юріївна,
аспірантка
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: mechenko@ukr.net

Анотація. Доведено важливість ліквідності банків для досягнення ефективності діяльності банківської системи країни. Визначено основні інструменти регулювання ліквідності банків на мікро- та макрорівні. Проведено комплексний аналіз інструментів регулювання, включаючи особливості їх використання, переваги і недоліки. Запропоновано напрями вдосконалення інструментів регулювання ліквідності (використання коефіцієнтів ліквідності Базеля ІІІ і динамічного нормативу ліквідності).
Ключові слова: ліквідність, інструменти регулювання ліквідності, мінімальні обов'язкові резерви, операції рефінансування, ролловер, стрес-тестування, екстрена підтримка ліквідності.
Формул: 1; рис.: 5; табл.: 0; бібл.: 11.

IMPROVEMENT OF LIQUIDITY REGULATION TOOLS OF UKRAINIAN BANKS

Chibisova Victorija,
Postgraduate Student
of SHEI «Banking University»
e-mail: mechenko@ukr.net

Abstract. The importance of bank's liquidity for achievement the efficiency of the banking system of the country is proved. The basic tools of bank's liquidity regulation at micro and macro level are determined. Complex analysis of regulation tools is carried out, including the featuresof their use, advantages and disadvantages. The essence of rollover as a new tool of liquidity regulation on the Ukrainian banking sector is highlighted. The features of using the credit for emergency liquidity assistance (ELA) are presented. The directions of improvement of liquidity regulation tools (use of Basel III liquidity ratios and dynamic parameter of liquidity) are proposed.
Keywords: liquidity, liquidity regulation tools, the minimum reserve requirements, refinancing operations, rollover, stress-testing, emergency liquidity assistance.
Formulas: 1; fig.: 5; tabl.: 0; bibl.: 11.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИНСТРУМЕНТОВ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЛИКВИДНОСТИ БАНКОВ УКРАИНЫ

Чибисова Виктория Юрьевна,
аспирантка
ГВУЗ «Университет банковского дела»,
e-mail: mechenko@ukr.net

Аннотация. Доказана важность ликвидности банков для достижения эффективности деятельности банковской системы страны. Определены основные инструменты регулирования ликвидности банков на микро- и макроуровне. Проведен комплексный анализ инструментов регулирования, включая особенности их использования, преимущества и недостатки. Предложены направления совершенствования инструментов регулирования ликвидности (использование коэффициентов ликвидности Базеля ІІІ и динамического норматива ликвидности).
Ключевые слова: ликвидность, инструменты регулирования ликвидности, минимальные обязательные резервы, операции рефинансирования, ролловер, стресс-тестирование, экстренная поддержка ликвидности.
Формул: 1; рис.: 5; табл.: 0; библ.: 11.

Вступ. На сучасному етапі розвитку банків основна мета їхньої діяльності полягає у забезпеченні ефективності діяльності з одночасним задоволенням потреб ринку у фінансових ресурсах та мінімізації ризиків. Банківська сфера як основний кровоносний канал економіки будь-якої країни потребує особливої уваги та пильності. Прибутковість, капітал, ліквідність, дотримання законодавчо закріплених правил і норм виступають основою фінансової стабільності та ефективності всіх банківських інституцій.

З посиленням останніми роками контенту фінансової стабільності зросла і увага регуляторів до підтримання банками своєї ліквідності: міжнародні організації розробляють оновлені рекомендації регулювання ліквідності, центральні банки країн світу встановлюють суворіші правила ведення банківського бізнесу та суворіші штрафні санкції за недотримання зазначених норм, видозмінюються і вдосконалюються наявні інструменти регулювання ліквідності банків тощо.

За таких умов постає об'єктивна необхідність аналізу ефективності наявних інструментів регулювання ліквідності банків України з метою визначення шляхів їх удосконалення в умовах мінливого банківського та макроекономічного середовища.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Проблему регулювання ліквідності банків та банківської системи досліджували багато вітчизняних і зарубіжних учених, а саме: В. Міщенко, В. Стельмах, Г. Карчева, І. Волошин, Л. Примостка, А. Вожжов, О. Дзюблюк, А. Сомик, П. Роуз, Дж. Сінкі. Дослідження Б. Вишиваної, О. Щуревича [4] і Д. Гурського [1] присвячені питанням важливості, розвитку та особливостей застосування обов'язкових резервних вимог як дієвого інструменту грошово-кредитної політики держави. С. Полях [6] аналізує ефективність механізму рефінансування в Україні та доцільність таких операцій з боку НБУ. В. Міщенко і А. Сомик [3] звернули увагу на інструменти та механізми регулювання ліквідності банківської системи, надавши їм широку характеристику, і продемонстрували їхню ефективність з практичного боку.

Разом з тим недостатньо залишаються дослідженими питання сутності інструментів регулювання ліквідності банків на мікро- та макрорівні, проведення комплексного аналізу результативності їх використання та визначення можливих напрямів їх удосконалення.

Мета статті полягає в комплексному дослідженні сучасних інструментів регулювання ліквідності банків в Україні на мікро- та макрорівні з урахуванням особливостей їх використання в сучасних умовах і надання пропозицій щодо їх удосконалення.

Результати дослідження. Одним з основних завдань банківської діяльності є ефективне управління вхідними і вихідними грошовими потоками банку з метою підтримання на належному рівні своєї ліквідності. Ліквідність – основоположна якісна характеристика діяльності кожної банківської установи, без неї неможлива ефективна і прибуткова діяльність банку та виконання всіх узятих ним зобов'язань перед своїми кредиторами, вкладниками та іншими клієнтами в умовах усезростаючої банківської конкуренції. Регулювання ліквідності банків, як елемент загального регулювання банківської діяльності, набуває особливої актуальності в період загострення економічних і політичних потрясінь, розвитку міжнародних стандартів регулювання та загальному спрямуванню на досягнення ефективної діяльності банківської системи.

Регулювання ліквідності здійснюється за допомогою специфічних важелів, процедур, а коректніше сказати – інструментів. Інструмент у найпростішому розумінні – це те, чим безпосередньо чинять вплив на об'єкт. Накладаючи це визначення на банківську сферу і враховуючи специфіку нашої уваги, а саме ліквідність, та основний об'єкт – банк або вся банківська система загалом, можна сказати, що в теорії та практиці банківського менеджменту інструмент являє собою специфічний важіль, за допомогою якого органи контролю (менеджмент окремого банку, центральний банк або міжнародні регулятори) чинять вплив на ліквідність з метою приведення її до бажаного рівня.

Оскільки дослідження сутності банківської ліквідності зазвичай розглядають на двох рівнях: мікрорівень (ліквідність окремої банківської установи) і макрорівень (ліквідність банківської системи), інструменти регулювання, які застосовуються в Україні, ми також поділимо на ці дві категорії (*рис. 1*).

Одним із найдієвіших інструментів регулювання ліквідності банківської системи та забезпечення проведення грошово-кредитної політики є мінімальні обов'язкові резерви. Мінімальні обов'язкові резерви являють собою специфічний запас ліквідних коштів, які резервуються і зберігаються банками на окремому кореспондентському рахунку в Національному банку України.

Ефективність механізму обов'язкового резервування, його вплив на ліквідність банківської системи і на грошовий ринок загалом залежить від того, наскільки адекватні до поточної ситуації у фінансовому секторі запроваджені важелі центральним банком [1, с. 194]. У зв'язку із цим діяльність Національного банку України щодо норми обов'язкових резервів визначається залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку (*рис. 2*).

Відповідно до Постанови НБУ № 806, для визначення суми резервування використовуються норми обов'язкового резервування – «установлений Національним банком у процентному значенні розмір обов'язкових резервів до зобов'язань щодо залучених банком коштів».

За період незалежності НБУ по-різному встановлював норму резервування: диференційовано залежно від категорій коштів (до 01.07.2011), валюти зобов'язань (до 01.07.2013), валютних коштів залежно від рахунку їх зберігання, а також залежно від типів клієнтів, що володіють рахунками (до 31.12.2014) [1, с. 194–196]. Починаючи із 2015 року і досі в Україні існують такі норми резервування:

- за коштами вкладів юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валютах на вимогу і за коштами на поточних рахунках – 6,5%;
- за строковими коштами і вкладами (депозитами) юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валютах – 3% [2].

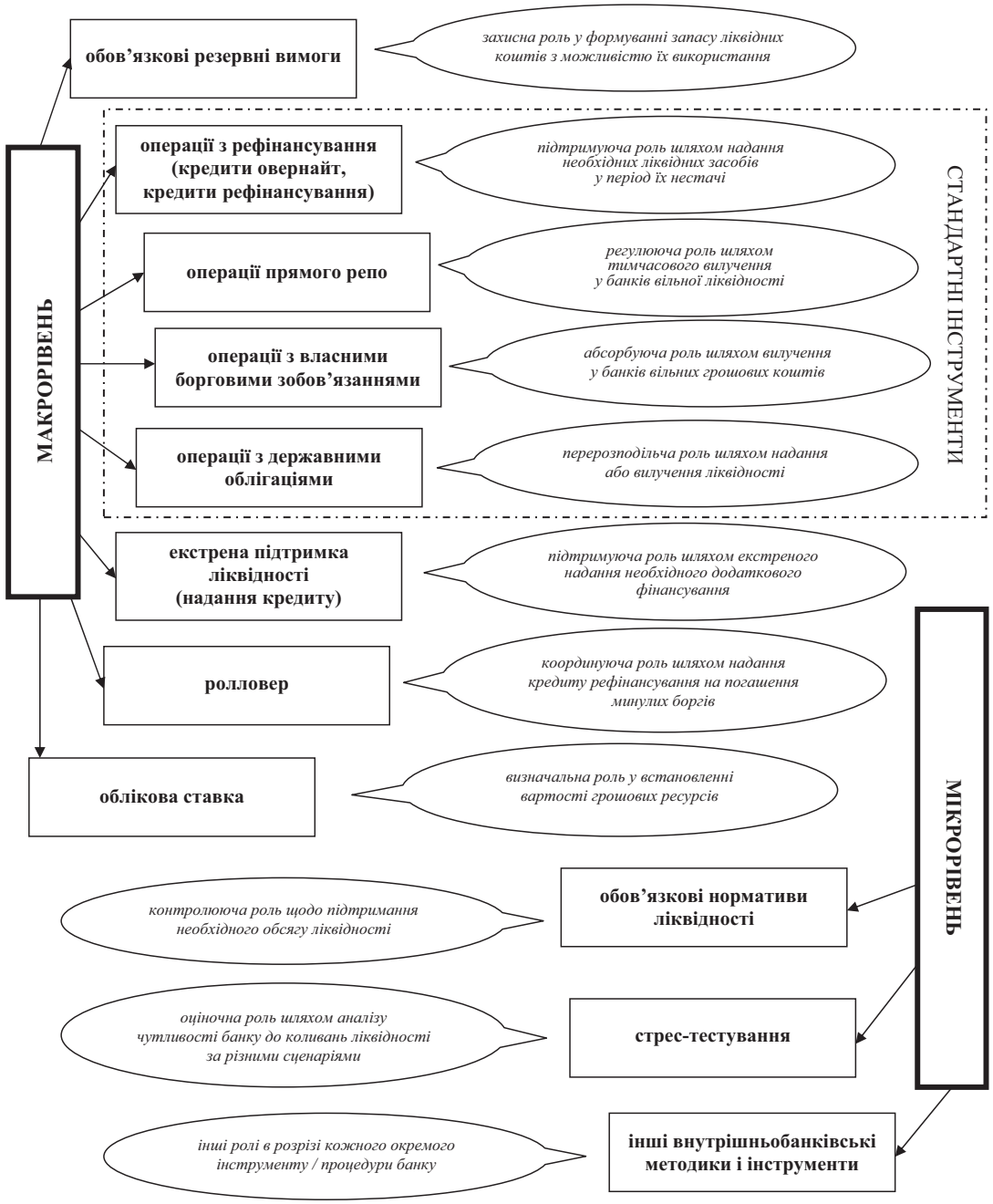

Рис. 1. Класифікація інструментів НБУ щодо регулювання ліквідності банків і банківської системи України

Примітка. Розробка автора

Рис. 2. Діяльність НБУ щодо зміни норм обов'язкових резервів і вплив на ліквідність банківської системи

Примітка. Розробка автора

Мінімальні обов'язкові резерви як монетарний інструмент має свої особливості, які зумовлюють специфіку його застосування центральним банком у своїй грошово-кредитній політиці:

- по-перше, резервні вимоги – потужний засіб грошово-кредитного регулювання, адже навіть невеликі зміни норми резервів призводять до значних змін в обсягах вільних резервів банків і до змін в обсягах їхніх кредитних вкладень;
- по-друге, обов'язкові резерви є джерелом погашення банками власних зобов'язань у разі їхнього банкрутства;
- по-третє, резервні вимоги обов'язкові для виконання усіма банками, тому є жорстким інструментом прямої дії;
- по-четверте, механізм обов'язкового резервування має податкову природу, адже робить дорожчими банківські ресурси і потенційно сприяє зниженню доходів банку;
- по-п'яте, мінімальні обов'язкові резерви є постійно діючим довгостроковим інструментом грошово-кредитної політики, на відміну від інших монетарних інструментів, що застосовуються залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку [3, с. 21; 4, с. 165].

Поряд із позитивними ефектами, застосування цього інструменту має і низку недоліків, які переважно зводяться до зниження доходів банківських установ, зменшення обсягів кредитування, а відповідно – і розвитку економіки країни. Виважене застосування механізму обов'язкового резервування дозволяє пом'якшити зазначені недоліки, є виправданим та необхідним інструментом грошово-кредитної політики держави.

Операції з рефінансування історично можна назвати одним із найдавніших як для самої України, так і для багатьох зарубіжних країн, який довів на практиці свою дієвість та значущість. У загальному розумінні операції з рефінансування являють собою механізм кредитування комерційних банків, що пов'язаний із необхідністю підтримання їхньої ліквідності на встановлений строк (відповідно до виду операції) і за відповідну плату.

Механізм рефінансування банків в Україні пройшов довгий і складний шлях формування: від адресного рефінансування банків за рішенням органів державної влади, що стало причиною неповернення великої частини наданих коштів, до застосування інструментів і механізмів рефінансування, які загальноприйняті в міжнародній банківській практиці.

На сьогодні в Україні виділяють два види операцій із рефінансування: кредит овернайт і кредит рефінансування (*рис. 3*).

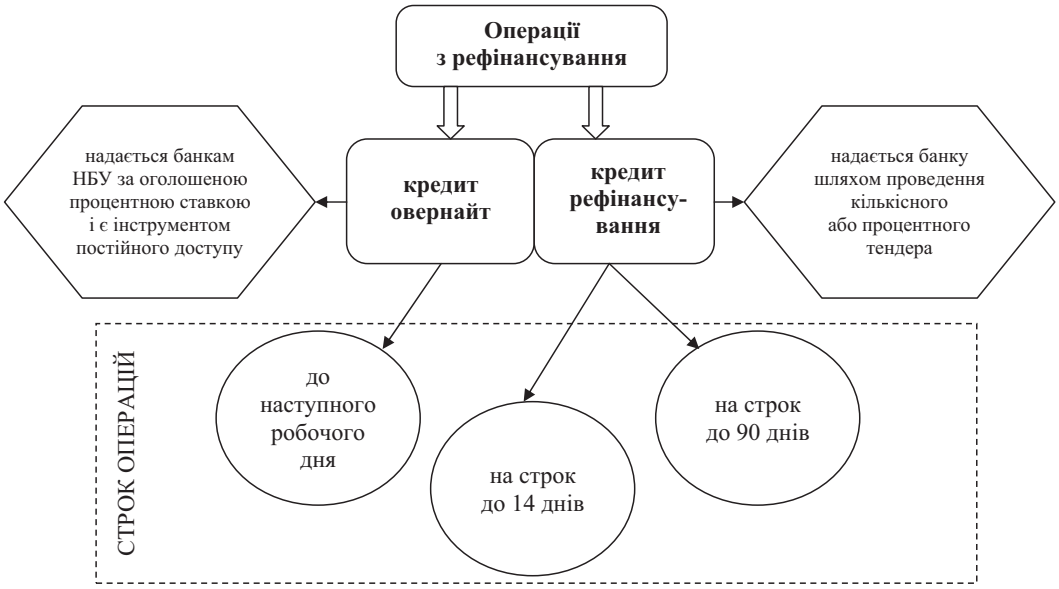

Рис. 3. Види операцій із рефінансування банків України

Примітка. Розроблено автором за даними [5]

Кредит овернайт призначений для задоволення вимог банків на короткострокове надання ресурсів, що використовується для підтримання миттєвої ліквідності банківських установ. Кредит надають комерційним банкам на термін до наступного робочого дня під заставу високоякісних активів (державних облігацій, депозитних сертифікатів, облігацій міжнародних фінансових організацій).

Кредит рефінансування – інструмент більш широкої дії, який використовується переважно для підтримання поточної ліквідності банківської установи. Кредитні кошти в рамках рефінансування надають комерційним банкам шляхом проведення кількісного або процентного тендера з підтримання ліквідності, який проводить НБУ щотижня.

Зазначимо такі основні сучасні проблеми використання операцій рефінансування на банківському ринку України, як:

1) відсутність надкоротких механізмів рефінансування, таких як внутрішньоденні кредити. На відміну від операцій овернайт, внутрішньоденні кредити банки повинні повертати того

самого дня, якого вони були отримані, таким чином це дозволяє задовольнити надшвидку потребу банків у фінансуванні на мінімальний період часу;

2) недостатність уваги регулятора до визначення платоспроможності потенційного банку, якому планується надати кредит рефінансування. Це потрібно для унеможливлення отримання додаткового фінансування на підтримання ліквідності установами, які мають незадовільне фінансове становище. Наочним негативним прикладом може слугувати активне надання банкам кредитів рефінансування у 2014 році, більшість з яких уже через кілька місяців не були спроможні здійснювати свою діяльність і перейшли в розряд проблемних;
3) брак достатнього контролю за цільовим спрямуванням кредитних коштів, наданих у рамках операцій рефінансування банків НБУ. Досить часто отримане додаткове фінансування використовується для кредитування бізнесу, розширення своєї діяльності, а не на підтримання ліквідності та забезпечення виконання взятих на себе зобов'язань перед кредиторами і вкладниками. Для уникнення таких ситуацій доцільним було б запровадження оперативного моніторингу цільового спрямування кредитів рефінансування, що б дозволило підтвердити коректний шлях використання наданих кредитних коштів.

Ролловер – відносно новий інструмент регулювання, сутність якого полягає в наданні НБУ кредиту банку для виконання раніше взятих на себе зобов'язань через операції овернайт і кредити рефінансування, узяті під заставу державних облігацій України, депозитних сертифікатів НБУ або іноземної валюти [6, с. 26].

Варто зазначити, що хоча ролловер і виділений як окремий інструмент регулювання (відповідно до *рис. 1*), цей інструмент можна розглядати і як підвид операцій рефінансування, оскільки сама сутність його не змінилася, а скоріше модернізувалося цільове призначення взятих банком кредитних коштів. З іншого боку, ролловер – інструмент, унікальний за своєю природою, і новий на банківському ринку України. Саме тому ми розглядаємо його як окрему інтенцію, а не підвид операцій рефінансування.

Застосування цього інструменту передбачає можливість банківських установ нівелювати невиконання кредитних угод за попередньо взятими грошовими коштами на підтримання ліквідності, тим самим уникаючи додаткових витрат у формі пені, штрафів за невчасне погашення, а також репутаційних ризиків, і створюючи нове кредитне зобов'язання.

Ще одним інструментом регулювання ліквідності є операції репо (англ. «repurchase agreement», «repo»), що являють собою угоду, яка складається із двох частин: продажу та подальшої купівлі цінних паперів через конкретний строк і за попередньо встановленою ціною. Різниця між ціною продажу і ціною купівлі становить вартість запозичень за допомогою операцій репо.

Виходячи із цього операції репо поділяють на два види: прямого і зворотного репо. Пряме репо за своєю суттю є кредитною операцією, спрямованою на збільшення ліквідності банків через механізм їх рефінансування, тоді як операції зворотного репо є депозитною операцією, спрямованою на стерилізацію (зниження) надлишкової ліквідності банків [3, с. 33].

В Україні операції репо активно застосовуються із 1997 року. Із затвердженням нового Положення про застосування НБУ стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи [5] законодавчо на українському банківському ринку застосовуються тільки операції прямого репо для регулювання ліквідності.

Операція прямого репо – це кредитна операція між НБУ і банком з купівлі Національним банком цінних паперів з портфеля банку (далі – перша частина операції репо) з одночасним зобов'язанням банку здійснити зворотну купівлю (викуп) цих цінних паперів (далі – друга частина операції репо) за обумовленою ціною на обумовлену дату [5].

Операції прямого репо є нерегулярним стандартним інструментом, спрямованим на підтримку ліквідності банків у разі неочікуваних коливань ліквідності.

Перевагами цього інструменту регулювання ліквідності є низький кредитний ризик (оскільки такий інструмент є забезпеченим) і висока гнучкість (такі його властивості, як обсяг, строковість, частота, процентна ставка, система реалізації встановлюється з урахуванням умов, які склалися на ринку) [7, с. 19].

Операції з власними борговими зобов'язаннями – це дієвий інструмент оперативної дії на відкритому ринку, який використовується не тільки для регулювання ліквідності, але й як потужний інструмент грошово-кредитної політики держави. Операції з борговими зобов'язаннями пов'язані з діяльністю НБУ з розміщення, обігу та погашення депозитних сертифікатів.

Суттєва відмінність такої операції від розглянутих вище полягає в тому, що це операції депозитного характеру, які проводить регулятор для вилучення надлишкової ліквідності банків.

Операції з депозитними сертифікатами у зв'язку зі своєю пасивною природою чинять негативних вплив на активність банків з питань кредитування шляхом зменшення їхньої ліквідності. Зокрема, 2013 року НБУ дозволив обіг таких інструментів на біржовому ринку, що надало можливість банкам звертатися на ринок за вторинною ліквідністю, реалізуючи депозитні сертифікати НБУ зі свого портфеля іншим банкам. Так, за цими операціями спостерігається перерозподілення ліквідності – вилучення її у банків у разі надлишку і пропозиція отримання її банками, що мають недостатній обсяг ліквідних коштів.

Ще одним з інструментів регулювання, а також останнім зі стандартних інструментів є операції з державними облігаціями України, що передбачають їх купівлю або продаж на торгах, які проводяться на біржовому та позабіржовому фондовому ринку.

Облікова ставка є одним із найважливіших інструментів регулювання грошово-кредитного ринку, що впливає на ліквідність банківської системи країни. Зміна облікової ставки відображає тенденції монетарної

політики держави. Оскільки рівень облікової ставки є найнижчим серед процентних ставок щодо підтримання НБУ ліквідності банків, її зниження дозволяє НБУ активно кредитувати комерційні банки, тим самим задовольняючи їхні потреби в необхідному фінансуванні. Збільшення облікової ставки, відповідно, призводить до здорожчання кредитів рефінансування та обмеження фінансових ресурсів банків.

Оскільки кредитні операції є переважаючими серед сукупності інструментів регулювання ліквідності банків та у зв'язку із миттєвим характером негативних наслідків, які можуть виникнути через недостатність ліквідності в банку, Національний банк ухвалив рішення стосовно запровадження надшвидкого інструменту підтримання ліквідності, а саме кредиту для екстреної підтримки ліквідності банку (Emergency liquidity assistance – ELA).

Відповідно до Положення про екстрену підтримку ліквідності Національним банком України ліквідності банків [8], яке набуло чинності із 16 грудня 2016 року, «екстрена підтримка ліквідності банків є інструментом короткострокового покриття тимчасового дефіциту їх ліквідності, який не повинен застосовуватись як заміщення необхідної додаткової капіталізації банку або вирішення його структурних проблем» [8]. Її надають у разі вичерпання інших джерел поповнення ліквідних коштів, у тому числі за стандартними інструментами регулювання ліквідності банківської системи.

Попри те, що екстрена підтримка ліквідності використовується для негайного надання необхідного фінансування, для того, щоб отримати такий кредит, банкові треба здійснити наперед комплекс певних заходів. Іншими словами, банківська установа повинна завчасно підготуватися для можливого отримання кредиту з метою екстреної підтримки своєї ліквідності.

Цікавим є той факт, що фінансування на умовах екстреної підтримки надають тільки платоспроможним банківським установам, які мають вплив на стабільність фінансової системи за оцінкою НБУ, що виступає ще однією додатковою умовою можливості його отримання. Таким чином, тільки незначна група банків може звернутися до НБУ з метою оперативної підтримки ліквідності з використанням цього інструменту. Детальнішу інформацію щодо порядку отримання екстреної підтримки ліквідності відображено на *рис. 4*.

Рис. 4. Діяльність банку та НБУ в разі потреби отримання останнім екстреної підтримки ліквідності

Примітка. Розроблено автором

Кредит на умовах екстреної підтримки ліквідності банків є додатковим інструментом регулювання ліквідності платоспроможних банківських установ, який допоможе банкам забезпечувати свої короткострокові потреби в ліквідних коштах. Високі вимоги до отримання цього виду кредиту говорять про низький рівень кредитного ризику цього інструменту, адже всю інформацію стосовно підтвердження платоспроможності установи, аналізу джерел майбутнього погашення заборгованості тощо ретельно перевіряє центральний банк і практично мінімізує ймовірність неповернення як самої суми кредитних коштів, так і процентів за його користування. Крім того, сама відповідність банку всім вищеописаним вимогам для отримання кредиту вже говорить про серйозну попередню підготовку установи, що є додатковою гарантією її надійності та виваженої політики щодо процесу управління і регулювання своєї ліквідності.

Недоліком зазначеного інструменту кредитного характеру для самих банків виступає громіздка попередня робота щодо оформлення потрібної документації та доступність його тільки для незначної категорії банківських установ.

Таким чином, коротко охарактеризовано основні інструменти регулювання ліквідності банків, переважна більшість яких зводиться до операцій грошово-кредитної політики держави. Оновлення документарної бази щодо видів та особливостей застосування інструментів регулювання ліквідності дозволило вдосконалити наявні підходи, випробувати ефективність

інструментів кредитного характеру для підтримання ліквідності банків та банківської системи в цілому. Такі інструменти, як операції рефінансування, мінімальні й обов'язкові резерви в міру своєї значущості та ефективності потребують незначного вдосконалення щодо умов їх застосування в частині вищевказаних недоліків. А використання кредитів на умовах екстреної підтримки ліквідності банків із часом на практиці підтвердить свою дієвість і необхідність у поточній роботі фінансових установ. Проте для належної діяльності з питань підтримання ліквідності використання одних інструментів макрорівневого спрямування не є виправданим. Кожен банк, зважаючи на розмір, особливості діяльності своєї установи та бізнес-спрямування, розробляє свої внутрішні методики і процедури регулювання ліквідності, які є інструментами мікрорівневого характеру, основні з яких ми наведемо далі.

Обов'язкові нормативи ліквідності – основний інструмент регулювання ліквідності банків на мікрорівні, який застосовується відповідно до Інструкції № 368. Оскільки нормативи ліквідності відображають фактичний стан ліквідності окремих банківських установ, цей інструмент розглядається в рамках мікрорівневого або децентралізованого регулювання.

Зазначений інструмент регулювання виступає скоріше наглядовою функцією, допомагаючи НБУ контролювати достатній рівень потрібних для банків ліквідних коштів. Виділяють три нормативи ліквідності:

- Н4 – норматив миттєвої ліквідності (не менше ніж 20%),
- Н5 – норматив поточної ліквідності (не менше ніж 40%),
- Н6 – норматив короткострокової ліквідності (не менше ніж 60%).

Обов'язкові нормативи ліквідності є інструментом регулювання індикативної дії, виконання яких є обов'язковим усіма банками. Нормативи установлюють мінімально необхідний запас активів банку для забезпечення виконання його зобов'язань протягом операційного дня (миттєва), одного календарного місяця (поточна) та одного календарного року (короткострокова) відповідно.

Серед переваг цього інструменту можна виділити універсальність, наочність, легкість у використанні, можливість аналізу та порівняння. Універсальність передбачає єдині критерії розрахунку для всіх банківських установ. Наочність і легкість пов'язані із всеохоплюючим, конкретним і зрозумілим описом порядку розрахунку нормативів ліквідності, що робить його простим у використанні. Завдяки тому, що нормативи ліквідності є універсальним інструментом, отримані результати можуть бути легко проаналізовані (дотримання граничних значень показників) і застосовуватися у порівнянні з показниками інших банківських установ.

Статичність як недолік використання обов'язкових нормативів ліквідності означає, що розрахунок показників здійснюється на певну дату за підсумком місяця, не враховуючи коливання потоків грошових коштів, які відбуваються протягом конкретного періоду часу. У зв'язку з цим доцільно було б запропонувати використання коефіцієнтів ліквідності Базеля III (Liquidity cover ageratio, Netstable fund ingratio) та динамічний норматив ліквідності.

Динамічний норматив ліквідності являє собою сукупність показників, упорядкованих за темпами зростання. Для побудови динамічного нормативу ліквідності використовується ординальна (порядкова) шкала, яка дозволяє встановити, що показник має властивість більшою чи меншою мірою впливати на ліквідність порівняно з іншими показниками.

Розраховують динамічний індикатор ліквідності як співвідношення кількості збігу нормативних і фактичних співвідношень показників, що характеризують рівень ліквідності та платоспроможності, до кількості нормативних співвідношень за модулем $U^2(t)$:

$$U^2(t) = \sum m_{ij}^{C}(t) \,/\, \sum \left| m_{ij}^{A} \right| \text{ для всіх } 2, 3, \ldots, T,$$

де m_{ij}^{A} – матриця нормативних співвідношень показників;

$m_{ij}^{F}(t)$ – матриця фактичних співвідношень.

Динамічний індикатор $U^2(t)$ є мірою близькості фактичного і нормативного впорядкування показників ліквідності і платоспроможності банку, кількісно характеризує ризик ліквідності. Від'ємні значення $U^2(t)$ в окремі звітні періоди пояснюються обмеженістю фінансових ресурсів для підтримання на потрібному рівні динаміки показників [9, с. 689–690].

Для наочного представлення ситуації з ліквідністю банківської системи України протягом 2004–2016 років розраховано динамічний норматив ліквідності (*рис. 5*).

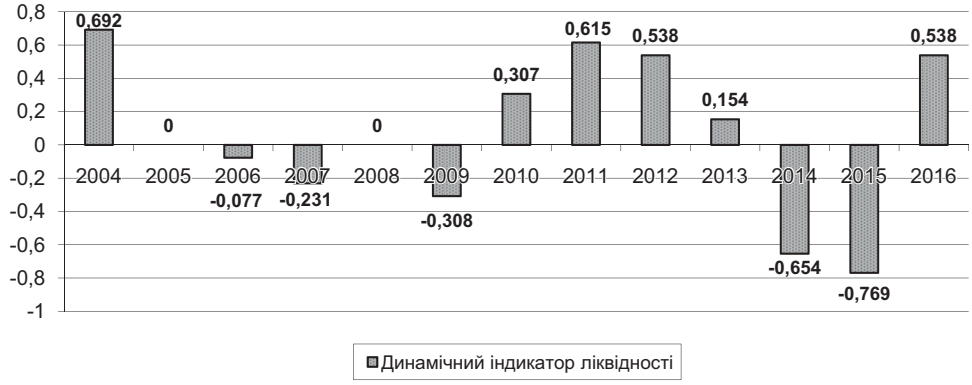

Рис. 5. Інтегральна оцінка ризику ліквідності банківської системи України

Примітка. Розроблено автором

Найнижче від'ємне значення показника було зафіксовано під час фінансової кризи 2014–2015 рр. – (-0,654) і (-0,769) відповідно, тобто в момент кризи ризик ліквідності був високий, проте залишався певний запас до критичного значення (-1). Однак уже 2016 року значення динамічного нормативу наближається до одиниці, що говорить про позитивну тенденцію на банківському ринку України і зниження ризику ліквідності.

Усе більшої популярності набуває інструмент стрес-тестування банків. Зауважимо, що більшість науковців розглядають стрес-тестування як інструмент оцінки фінансової стійкості банків. Базельський комітет визначив 15 принципів для надійної практики стрес-тестування [10], у яких зазначив, щоб регулятори проводили стрес-тестування з використанням системного аналізу, більшу увагу приділяли кредитному ризику і ризику ліквідності, а також залучали вище керівництво, яке має гарантувати, що результати стрес-тестування будуть використані при управлінні ризиками.

При розробленні сценаріїв стрес-тестування українським банкам рекомендується враховувати можливу девальвацію гривні (для валютного кредитного портфеля і валютних зобов'язань банку), зниження обсягів фондування в банку (відплив депозитів і вкладів, скорочення лімітів, виставлених на банк з боку банків-контрагентів), збільшення сум прострочених кредитів у портфелі банку через погіршення фінансового стану позичальників тощо. Варто оцінити, чи здатний банк за несприятливих умов ефективно виконувати функції, бути платоспроможним і забезпечити дотримання обов'язкових економічних нормативів: адекватності капіталу, ліквідності та кредитного ризику. Результати стрес-тестів мають ураховуватися при визначенні інструментів регулювання ліквідності.

Відповідно до міжнародної практики ефективна система стрес-тестування використовує кілька концептуальних підходів. Зокрема, стрес-тести, що використовуються центральними банками, поділяють на дві групи – «bottom-up» і «top-down» [11, с. 73], а саме:

- підхід «знизу – вверх» («bottom-up»), означає, що регулятор задає банкам сценарії і вони самостійно роблять розрахунки і надають результати регуляторові, а регулятор використовує їх результати для отримання інтегральної оцінки на макрорівні в цілому по банківському сектору. В Україні використовується в основному підхід «bottom-up», коли органи банківського регулювання і нагляду визначають сценарії. Національний банк України на вимогу МВФ проводив стрес-тестування банків у 2008, 2009 та 2014 роках. Процедуру стрес-тестування здійснювали аудиторські компанії (для банків I та II груп – міжнародні аудиторські компанії). За результатами стрес-тестування до банків доводилися вимоги щодо збільшення капіталу, зниження ризиків і підвищення стабільності їх діяльності;
- підхід «зверху – вниз» («top-down») означає, що регулятор сам здійснює розрахунки за єдиною методологією. Зауважимо, що Національний банк України, використовуючи підхід «top-down» і тест на чутливість, регулярно проводить стрес-тестування валютного ризику і ризику ліквідності за даними звітності банків та вживає відповідних заходів щодо недопущення зростання ризиків.

Проведено аналіз інструментів, що застосовується окремими банківськими інститутами на території України для регулювання власної ліквідності та виявлення потенційних або фактичних недоліків у діяльності, що можуть призвести до її зниження або неефективного управління. Разом із цим у кожного банку наявні специфічні інструменти, наприклад такі, як: бек-тестування, що дозволяє оцінити коректність методології регулювання ризику ліквідності; зональне управління, зорієнтоване на зміни в певних показниках, і за допомогою зональної таблиці – визначення плану дій на випадок таких обставин та багато інших.

Висновки. За результатами проведеного дослідження ми можемо зробити висновок щодо значної різноманітності інструментів регулювання ліквідності банків в Україні як на макро-, так і на мікрорівні. Комплексність використання зазначених інструментів дозволяє максимально ефективно проводити процес регулювання проблем ліквідності банківського сектору України.

Проте практика використання інструментів регулювання акцентує увагу на низку недоліків, що вказує на необхідність їх удосконалення на основі зарубіжного досвіду регулювання та міжнародної банківської практики. Це підкреслює і той факт, що значна частка банківських установ, які отримали термінове фінансування для підтримання ліквідності під час фінансової кризи 2014–2015 років, уже через кілька місяців зазнали краху, демонструючи відсутність адекватних механізмів підтримання ліквідності банків і недосконалих підходів до оцінки фінансового стану установ, які мають намір скористатися такими привілеями.

Прискорення переходу України до нових світових стандартів регулювання (Базель III) допоможе оптимізувати цей процес і нівелювати проблеми із ліквідністю.

Список використаної літератури

1. Гурський Д. Ю. Особливості застосування обов'язкових резервів як інструменту регулювання грошово-кредитного ринку в Україні / Д. Ю. Гурський // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2014. – № 5–6 (76–77). – С. 193–201.
2. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua.
3. Ліквідність банківської системи України : науково-аналітичні матеріали. – К. : Національний банк України, Центр наукових досліджень, 2008. – Вип. 12 / В. І. Міщенко, А. В. Сомик та ін. – 180 с.

4. Вишивана Б. М. Обов'язкові резервні вимоги – монетарний механізм регулювання грошового ринку / Б. М. Вишивана, О. І. Щеревич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.10. – С. 164–174.
5. Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи : Постанова Правління НБУ № 615 від 17.09.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0615500-15.
6. Полях С. С. Ефективність механізму рефінансування в умовах кризи банківської системи [Електронний ресурс] / С. С. Полях // Фінансовий простір. – 2016. – № 2 (22). – С. 24–33. – Режим доступу : http://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1602/16psskbs.pdf.
7. Дубихвіст О. Операції РЕПО як інструмент здійснення грошово-кредитної політики центрального банку / О. Дубихвіст, В. Лановий // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 8. – С. 17–25.
8. Положення про екстрену підтримку Національним банком України ліквідності банків : Постанова Правління НБУ № 411 від 14.12.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0411500-16.
9. Карчева Г. Т. Сучасні підходи до управління ризиком ліквідності банків [Електронний ресурс] / Г. Т. Карчева, С. В. Запорожець, В. Ю. Чібісова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 7. – С. 686–691. – Режим доступу : global-national.in.ua/archive/7-2015/146.pdf.
10. Principles for sound stress testing practices and supervision. Basel Committee [Електронний ресурс]. – 2009. – 24 p. – Режим доступу : http://www.bis.org/publ/bcbs147.pdf.
11. Karcheva G. Stress testing of banks: theory and practice / G. Karcheva // Economics and management: problems of science and practice: Collection of scientific articles. Vol. 2 – Verlag SWG imex GmbH, Nuremberg, Deutschland, 2014. – P. 71–76.

References

1. Hurskyi, D. Yu. (2014). Osoblyvosti zastosuvannia oboviazkovyh rezerviv yak instrumenta rehuliuvannia hroshovo-kredytnoho rynku v Ukraini [Characteristics of mandatory reserves as a tool of monetary regulation in Ukraine]. Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo – Foreign trade: economics, finance, law, 5–6, 193–201 [in Ukrainian].
2. Ofitsiinyi sait NBU [The site of National Bank of Ukraine]. (n. d.). https://bank.gov.ua. Retrieved from : https://bank.gov.ua [in Ukrainian].
3. Mishchenko, V. I., & Somyk, A. V. etal. (2008). Likvidnist bankivskoi systemy Ukrainy: naukovo-analitychni materialy [Liquidity of banking system of Ukraine: scientific and analytical materials]. Kyiv : Natsionalnyi bank Ukrainy, Tsentr naukovyh doslidzhen [in Ukrainian].
4. Vyshyvana, B. M., & Shchurevych, O. I. (2013). Oboviazkovi rezervni vymohy – monetarnyi mekhanizm reguliuvannia hroshovoho rynku [Reserve requirements as monetary mechanism of regulation of money market]. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of UNFU, 23.10, 164–174 [in Ukrainian].
5. Postanova Pravlinnia NBU vid 17.09.2015 r. № 615 «Polozhennia pro zastosuvannia Natsionalnym bankom Ukrainy standartnyh instrumentiv rehuliuvannia likvidnosti bankivskoi systemy» [Resolution of the NBU Board «Regulations on the use by the National Bank of Ukraine of standard instruments for regulating the banking system liquidity» from September 17, 2015, № 615] (n. d.). zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0615500-15 [in Ukrainian].
6. Poliah, S. S. (2016). Efectyvnist mekhanizmu refinansuvannia v umovakh kryzy bankivskoi systemy [Efficiency of refinancing mechanism in crisis in conditions of the crisis banking system]. Finansovyi prostir – Financial space, 2 (22), 24–33. Retrieved from : http://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1602/16psskbs.pdf [in Ukrainian].
7. Dubykhvist, O., & Lanovyi, V. (2013). Operatsii REPO yak instrument zdiisnennia hroshovo-kredytnoi polityky tsentralnoho banku [The REPO operations as a tool for the implementation of monetary policy of the central bank]. Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy – Visnyk of the National Bank of Ukraine, 8, 17–25 [in Ukrainian].
8. Postanova Pravlinnia NBU vid 14.12.2016 r. № 411 «Polozhennia pro ekstrenu pidtrymku Natsionalnym bankom Ukrainy likvidnosti bankiv» [Resolution of the Board of NBU «Regulations on emergency support by the National Bank of Ukraine of liquidity of banks» from December 14, 2016, № 411]. (n. d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from : zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0411500-16 [in Ukrainian].
9. Karcheva, H. T., Zaporozhets, S. V., & Chibisova, V. Yu. (2015). Suchasni pidhody do upravlinnia ruzukom likvidnosti bankiv [Modern approaches to liquidity risk management of banks]. Hlobalni ta natsionalni problem ekonomiky – Global and national problems of economics, 7, 686–691. Retrieved from : global-national.in.ua/archive/7-2015/146.pdf [in Ukrainian].
10. Principles for sound stress testing practices and supervision. Basel Committee. (2009). http://www.bis.org. Retrieved from : http://www.bis.org/publ/bcbs147.pdf [in English].
11. Karcheva, G. (2014). Stress testing of banks: theory and practice. Economics and management: problems of science and practice: Collection of scientific articles. (issue 2), (p. 71–76). Verlag SWG imex GmbH, Nuremberg [in Deutschland].